

Ks. Lech Stachowiak, Łódź

NOWE WYDANIE KRYTYCZNE BIBLIJ HEBRAJSKIEJ

Krytyczne wydanie Biblii Hebrajskiej stanowi jak wiadomo podstawę do wszystkich współczesnych przekładów z języka oryginalnego. Począwszy od wydania trzeciego (opracowanego przez R. Kittela przy współpracy A. Alta, O. Eissfeldta i P. Kahlego), które zaczęło ukazywać się od r. 1929, oparto tekst na kodeksie Leningradzkim B 19^A (L), najstarszym spośród datowanych manuskryptów całej Biblii Starego Testamentu. W zasadzie odtwarza on tekst w opracowaniu słynnego uczonego ben Aszera, jakkolwiek zależność ta nie wydaje się zupełnie prosta. W każdym razie wydanie trzecie Biblii Hebrajskiej stało się podstawą do szeregu następnych edycji, odtwarzanych aż do ostatnich lat bez jakichkolwiek zmian. Wydanie to oprócz tekstu podawało obszerny wybór małej masy, jaką posiadał wspomniany rękopis L. Aparat krytyczny — dwuczęściowy — wyliczał najważniejsze różnice między tekstem a innymi rękopisami hebrajskimi, starożytnymi przekładami i niektórymi wybitnymi autorami starożytności chrześcijańskiej. Oprócz tego umieszczono tam szereg propozycji zmierzających do odtworzenia miejsc tekstu skazonych na podstawie krytycznych komentarzy lub filologicznych refleksji samych wydawców. Począwszy od wydania siódmego (Stuttgart 1951) dodano do tego podwójnego aparatu krytycznego w księdze Izajasza i Habakuka warianty tekstu przedmasoreckiego znalezione w Qumran; z konieczności zadowolono się jedynie wyczerpaniem ich, nie wyciągając stąd żadnych wniosków krytycznych.

Postęp badań krytycznych i dynamiczny rozwój bibliistyki w latach powojennych nasuwał coraz wyraźniej konieczność nowego opracowania tekstu, zgodnego ze współczesnym stanem wiedzy o Starym Testamencie. Nie brak wprawdzie ambitnych zamierzeń różnych kół naukowych zmierzających do opracowania krytycznego tekstu opartego na wszystkich znanych manuskryptach (por. notatkę Ks. J. Chmiela w *Ruchu Biblijnym i Liturg.* 16 (1963) 321), te jednak przedsięwzięcia na wielką skalę będą wymagały z konieczności długiego czasu przygotowań. Toteż K. Elliger i W. Rudolph podjęli się (przy współudziale szeregu wybitnych egzegetów i filologów różnych narodowości) nowego wydania podręcznego, nawiązującego

do przyjętej już powszechnie Biblia Hebraica, pod nieco zmienionym tytułem *Biblia Hebraica Stuttgartensia* („editio funditus renovata”). Podobnie jak swego czasu wydanie trzecie, wydawcy postanowili publikować nową Biblię Hebrajską w zeszytach, rozpoczynając od ksiąg najbardziej zasadniczych reprezentujących każdą z trzech części Biblii. Jak o pierwsza (z datą 1968 r.) ukazała się Księga Izajasza (zeszyt nr 7), przygotowana przez D. Winton a T h o m a s a; zawiera ona wprowadzenie krytyczne niemiecko-angielskie wraz z obszernym wykazem znaków i skrótów. Do chwili obecnej ukazały się ponadto *Liber Genesis* (zeszyt 1) w opracowaniu O. Eissfeldta, *Liber Psalmorum* (zeszyt nr 11) przygotowany przez H. B a r d t k e g o, obie Stuttgart 1969. Wydawcy przyrzekają dalsze zeszyty w rytmie dwóch do trzech każdego roku. Nowością tego wydania Biblii Hebrajskiej będzie osobny zeszyt z tekstem hebrajskim księgi Syracha; nadto w niedługim czasie ma się ukazać jako oddzielny tom *Massorah Gedolah* (masora większa), przygotowana wspólnie przez Württembergische Bibelanstalt Stuttgart i Pontificio Instituto Biblico Roma w ramach współpracy ekumenicznej.

Zarówno wstępy wydawców jak i analiza wydanych już zeszytów pozwalają ocenić ogólny charakter nowego wydania. Przede wszystkim *Biblia Hebraica Stuttgartensia* opiera się nadal na tym samym rękopisie Leningradzkim, nie wprowadzając do tekstu żadnych zasadniczych zmian. Zasadnicze różnice dotyczą jednak aparatów krytycznego i masoreckiego. Aparat krytyczny został opracowany zupełnie od nowa i na nieco innych zasadach. Ze wszech miar słuszną wydaje się decyzja kolegium wydawniczego, by zastąpić dotychczasowy podwójny aparat, jednym, obejmującym wszystkie uwagi krytyczne i propozycje poprawek. Jeśli chodzi o rękopisy hebrajskie, to oprócz tradycyjnych, wydanych przez B. K e n n i c o t t a, G. B. de R o s s i e g o i C. D. G i n s b u r g a, zasadniczą rolę zaczynają odgrywać fragmenty z Genizy z Kaire (por. P. K a h l e, *The Cairo Geniza*², Oxford 1959). Fragmenty przedmasoreckie, poprzednio dodane mechanicznie do niektórych ksiąg, zostały obecnie wprowadzone do aparatu, opracowane i uzupełnione nowszymi publikacjami qumrańskimi (przede wszystkim 1Q Is^a i 1Q Is^b, 1QM, 4Q Ps^b i 1Q Gen Apocr.). Ogrom pracy związanych z przygotowaniem tekstu do druku nie pozwolił zupełnie wykorzystać autorów wszystkich dotępnych źródeł qumrańskich. Tak np. nie uwzględniono jeszcze w Księdze Psalmów tekstów Psalterza z grotty jedenastej (11Q Ps^a, wyd. *Discoveries in the Judaean Desert IV*, Oxfordt 1965); zainteresowani mogą jednak znaleźć różnice między tekstem masoreckim a qumrańskim grot IV i XI w artykule J. Q u e l l e t t e, *Variantes qumraniennes des Psaumes*, *Revue de Qumran* 7 (1969/1970) 105—123 (zeszyt 25 z grudnia 1969 r.). Opracowano natomiast wszystkie urywki rękopisów hebrajskich znalezionych w Murabbaat (*Discoveries in the Judaean Desert II*, Oxford 1960).

Najbardziej zasadniczą różnicę między wydaniem poprzednim a obecnym stanowią warianty ze starożytnych przekładów i propozycje krytyczne. Najstarsze tłumaczenie greckie przytaczano poprzednio najczęściej w ten sposób, że podawano jedynie domniemany odpowiednik hebrajski; oryginalnego brzmienia tekstu trzeba było szukać w wydaniach Septuaginty. Nowy aparat krytyczny podaje tekst LXX najpierw w brzmieniu greckim, uzupełniając to niekiedy domniemanym brzmieniem oryginału. Teksty aramajski i syryjski przytacza się nie — jak poprzednio — literami hebrajskimi, lecz w transkrypcji. Wreszcie jeśli chodzi o proponowane poprawki, wydania poprzednie opierały się głównie na komentarzach krytycznych początków w. XX, opracowanych na zupełnie innych zasadach niż obowiązujące dzisiaj. Dlatego nowy aparat jest bardzo ostrożny w propozycjach (rzadko używając apodyktycznego „legendum”), opatrując częściej niż poprzednio swe przypuszczenia znakami zapytania. W księgach poetycznych propozycje usunięcia słów lub skrócenia „metri causā” są o wiele rzadsze i występują w miejscach raczej koniecznych; to samo dotyczy przestawień wierszy.

Masorę przygotował do druku G. E. Weil. Mała masora została opracowana także na nowo i wydatnie powiększona. Ponieważ nie było możliwe umieścić w wydaniu tekstu masory większej, zamieszczono ciekawsze odnośniki do przyszłego wydania tej masory u dołu tekstu; tam też można znaleźć niektóre uzupełnienia uwag marginesowych.

Nowe Wydanie Biblii Hebrajskiej stanowi niewątpliwie znaczne ułatwienie i uproszczenie pracy krytycznej przy przykładach oraz pracy komentatorskiej. Jakkolwiek nie odzwierciedla ono w pełni ogromnych postępów pracy krytycznej lat ostatnich, stanowi niewątpliwie w swoich ramach wydania podręcznego ważny krok naprzód. Aż do ukazania się zapowiadzianych wielkich wydań krytycznych jest to niewątpliwie najlepsze wydanie tekstu oryginalnego Starego Testamentu.

Łódź

Ks. LECH STACHOWIAK

Ks. Jan Łach, Warszawa

NOWY KOMENTARZ DO CZWARTEJ EWANGELII

Wielu uważa, że czwarta ewangelia nie jest dziełem literackim wysokiej rangi. Nie jest tworem o poziomie, jaki stwierdzamy w szeregu ksiąg Starego, a także Nowego Testamentu. Znaczący języka greckiego nie pociągnie piękno słów, fraz, budowy zdań, czy nawet kom-